

תוכן העניינים

3.....הקדמה

11..... מבוא

המינים האסורים והמותרים באכילה

מאמר 1 'ולא תטמאו את נפשותיכם' - המינים האסורים בויקרא י"א .. 31

מאמר 2 'המעלה אתכם מארץ מצרים' - סימני הכשרות בויקרא י"א ... 63

מאמר 3 'ואבדיל אתכם מן העמים' - המינים האסורים בויקרא כ'..... 91

מאמר 4 'כי עם קדוש אתה' - המינים האסורים בדברים י"ד 109

הטיפול במינים המותרים

מאמר 5 איסור טרפה 127

מאמר 6 מצוות שחיטה..... 145

מאמר 7 איסור אכילת דם 187

מאמר 8 מצוות כיסוי הדם..... 211

מאמר 9 איסור בשר בחלב 241

מבטי רוחב

מאמר 10 צמחונות ואכילת בשר בתורה 277

מאמר 11 בשר תאוה במדבר ובארץ ישראל..... 317

מאמר 12 איסור גיד הנשה..... 345

מאמר 13 מצוות שילוח הקן 387

ללומדי מסכת חולין

ראו מאמר:	לקראת לימוד פרק:
6 : שחיטה	א-ב
11 : בשר תאווה במדבר ובא"י	דף טז-יז
1-4 : המינים המותרים והאסורים 5 : איסור טרפה	ג-ד
13 : שילוח הקן (חציו הראשון)	ה
7-8 : אכילת דם וכיסוי הדם	ו
12 : גיד הנשה	ז
9 : בשר בחלב	ח
(עניני טומאה וטהרה ומתנות כהונה לא נידונו בספר)	ט-יא
13 : שילוח הקן	יב
10 : צמחונות ואכילת בשר בתורה	לתחילת/לסוף המסכת

הקדמה

בבסיסה של סדרת "ונהר יוצא מעדן", העוסקת במשמעות העומק של המצוות, עומדת תפיסה רחבה ושורשית, הנוגעת לכל התורה. היא מבוססת על כך שפרשת גן העדן היא שורש התורה, והיא מכילה את יסודות התורה כולה בבחינת מועט המחזיק את המרובה. במושגים של ימינו ניתן להגדיר פרשה זו כ"צופן הגנטי של התורה".

קומתם הגלויה של מצוות התורה נעוצה בפרקי המצוות עצמם שממעמד הר סיני והלאה. בחיבור זה ברצוננו לפגוש את השורשים העמוקים יותר של המצוות, שטמונים בשפה הרמוזה של התורה, ומגיעים עד לפרשת גן עדן אשר בה חבויה משמעותה הפנימית של התורה בכללה.

עוד בטרם נעיין בפרשת גן עדן לעומקה, נוכל לראות כי באופן מפליא היא נוגעת במכלול החומרים היסודיים של החיים, על אף קיצורה. אֱלֹהִים וָאָדָם, נשמה וגוף, מצוה וחטא, טוב ורע, דבקות ויצר, אמון ועורמה, אידיאה ושבירה, חיים ומוות, עונג ועמל, בדידות ומשפחה, גלות וגאולה, ועוד יסודות רבים. במבט עמוק יותר נוכל לגלות, כי פרשה זו לא רק מכילה את היסודות הללו אלא גם שופכת עליהם אור חדש ועמוק.

פרשת גן עדן מניחה לפנינו את דמותו השלמה של הקיום האנושי אל מול מקורו האלוקי, ובכלל זה היא מלמדת אותנו גם על המשבר הגדול של ראשית האנושות - חטא אדם הראשון.

במבט ראשון נראה שהתורה אינה חוזרת עוד לעסוק בסיפור גן עדן עד סופה. אבל לאמיתו של דבר התורה ממשיכה לעסוק מתחת לפני השטח בייעודים שהוצבו בפרשת גן עדן, וחותרת לשוב למציאות האידיאלית שנועדה להתקיים בו מלכתחילה. היא סוללת את הדרך לחזור אל מדרגת חיים זו לעתיד לבא, ומטילה על עם ישראל להוביל את המציאות לשם. המשבר של חטא אדם הראשון מוליד את כל תורת התיקון ואת ייעודם של ישראל במימושה, כדברי חז"ל:

שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, ישראל
שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן.
(שבת קמו ע"א)

יסוד זה נידון על ידי חכמים שונים לאורך הדורות. הרחיב בדבר הרמח"ל וכתב:

והנה אחר חטאו של אדם ירד העולם ירידה רבה, וכמו
שביארנו, ונוסף חסרון על חסרון במציאות התחתונים.
על כן מה שצריך עתה הוא לתקן החסרונות הנוספים
תחילה. ודבר זה הולך ונעשה עד זמן הגאולה, כי זאת
היא הכוונה התכליתית בגלויות לתקן מה שנתקלקל,
ולהרויח מה שחסרנו, כדי להשיג אחר כך הטוב
שיבואנו אחר זה, כמו שהיה ראוי לבוא לאדם הראשון
אילו לא חטא.

(דעת תבונות קנח)

ואולם במעשיהם של ישראל תלה האדון ברוך הוא
תקון כל הבריאה ועילויה.

(דרך השם ב ד ט)

דברי הרמח"ל מאירים את תולדות ישראל באור יקרות. הם מבארים כי קורות חיי עם ישראל - בעלייתם וגם בירידתם, בעצמאותם וגם בגלותם - אינם מצטמצמים להיסטוריה פרטית של עם מן העמים, אלא הינם חוט השדרה של קורות חייו הכלליים של העולם - מהלך היסטורי המביא את העולם מחדש לייעודו המקורי. גורל הבריאה כולה תלוי במהלך זה העובר על עם ישראל, שעניינו להביא את העולם לשלמות באמצעות תורת התיקון שניתנה לישראל. לא את גורלו שלו בלבד בונה עם ישראל במהלך המאורעות העוברים עליו, כי אם את עתידו של העולם כולו. בזאת נעשה עם ישראל שותף לקב"ה במעשה בראשית. הרמח"ל מוסיף ומבאר כי המהלך איננו עתיד להסתיים בתיקון הקלקול והחיסרון בלבד, אלא סופו בטוב שאליו נועד האדם מתחילה להתעלות - "כמו שהיה ראוי לבוא לאדם הראשון אילו לא חטא".

נפלו העולמות בנפילת הרצון, האדם נפל בתהום החטא, נתקטן רצונו ונזדהם... הוי, מה הומה הלב לתקן את החטא הגדול... ולתעודה אין קצית זו קרואים אנו. הולכים אנו בדרכי החיים, בעצות מלכו של עולם, להופיע אור על הכל.

(הראי"ה קוק אורות הקודש ג עמ' פא)

אם עניינה הכללי של התורה אכן נועד להוביל את האדם ואת העולם מהמקום אליו ירד, אל המציאות המתוקנת, הרי שלא רק המאורעות העוברים על ישראל ומתוארים בתורה מובילים אותנו בדרך זו, אלא גם לכל מצווה ומצווה שבתורה יש ודאי חלק בתיקון

החטא. כך אמנם מצאנו בדברי חכמי ישראל, כפי שכותב למשל
אור החיים הקדוש:

כי כל המצות שנתן ה' לישראל אינם אלא לצרף
ולנקות את הסיגים אשר סבבו החטא קדמון.
(אור החיים ויקרא יב ג)

לפי דברים אלו, שורשיהן הרוחניים של המצוות כולן טמונים
בפרשת גן עדן. חייו של כל אחד ואחת נועדו ליטול חלק במסע
השיבה אל גן העדן, בעזרתן של המצוות שמקיפות את צדדי
החיים של כל אחד מאיתנו, ונושאות בתוכן מטען רוחני שמכוון
לכך.

תפקידה של כל מצוה בתיקון החטא ובקירוב המציאות למדרגתה
השלמה, היא שכבת העומק של התורה, והיא אמורה לשפוך אור
על מצוות והלכות רבות, ולפרוס לפנינו באופן מקיף את תורת
התיקון.

אך מהי הדרך להגיע אל שכבת עומק זו?

התורה מדברת בשתי שפות, שפה גלויה ושפה רמוזה. בשפה
הגלויה התורה מתארת את שרשרת המאורעות עליהם היא
מספרת ואת מכלול המצוות שהקב"ה מצוה אותנו. בשפה הרמוזה
היא מטפלת בתהליכי עומק שמלווים אותה לאורכה, ואף חוזרים
עד לתחילתו של העולם בפרשת גן עדן ומקדמים את תיקונו של
החטא על ידי ישראל.

השער היסודי למרחבי העומק של התורה מצוי דווקא בהקשבה
למקורות הנגלה עצמם, למילים ולמושגים בהם משתמשת התורה,
ולמאמרי חז"ל שקשובים להם. רמזים רבים שמצויים בפסוקים,

ומאמרים שפזורים בדברי חז"ל, שופכים אור על מעגל רעיוני שלם זה שעוסק בשורשיהם של מצוות התורה בראשית העולם, בפרשת גן עדן. רסיסים של מהלכים רעיוניים אלו מצויים בדברי הקדמונים, ובסדרה שלפנינו הולכים ומצטרפים רסיסים אלו וקורמים עור וגידים לכדי תמונה מקיפה ומבוארת.

בנוסף, חכמי הסוד והחסידות, רגישים יותר לתהליכי העומק של התורה ולשפה הרמוזה שבה היא משתמשת. כמה מהם (דוגמת ליקוטי הלכות ושפת אמת) עסקו רבות בקשר שבין המצוות לפרשת אדם הראשון, וביארו מצדדים שונים את תפקידם של המצוות להביא לתיקון העולם. למרות שבדרך כלל הם פורסים כנפיים הרחק מהפסוקים והפרשות, אל עולמות החסידות והסוד עצמם, לא אחת הם מאירים את העיניים ודולים פנינים שנוגעים בעומק תכני הפרשה והפסוקים. תשומת לב לפנינים אלה מסייעת לעמוד על משמעויותיהם של המצוות ולהשלים חלקים חשובים בתמונה של הקשר בין התורה לפרשת אדם הראשון.

הפְּשָׁטוֹת, הרמזים, הדרשות והסודות קשורים זה לזה ומאירים זה את זה. כך גם ההלכות והאגדות - "יש בתוך האגדה תמיד תמצית הלכותית, ובהלכה תוכן אגדי פנימי" (אורות הקודש א עמ' כו). הקשבה מדויקת לפסוקים, הכרה בעומקים המצויים בדבריהם התמציתיים של חז"ל, והשראתם של מקורות הסוד ושל חכמי ישראל היונקים מהם - כל אלו יחד מביאים אותנו לחשוף עומקים חדשים שחבויים בתורה.

שלושת כרכי נהר יוצא מעדן על מועדי השנה, נשלמו לפני כמה שנים, ונלמדים על ידי רבים וטובים.

עתה אנו זוכים להוציא לאור את הכרך הראשון בסדרה הבאה שמגמתה להקיף את המצוות שבחיי האדם, ולעמוד על משמעויות העומק שלהן ועל תפקידן בתיקון העולם, החסר מאז חטא אדם הראשון.

הכרך הראשון 'האכילה ומצוותיה', עוסק במצוות האכילה מן החי, שמלוות אותנו מידי יום, ומרוכזות במסכת חולין. אכילת מזון מן החי אינה דבר פשוט בתורה. גם לאחר שניתן לו מקום, שורה ארוכה של מצוות מלוות את עולם האכילה מן החי. במבט ראשון עליהן, חלקן מובנות וחלקן נעלמות.

עיון בתכני מצוות אלו, מגלה כי הן נושאות עולם רעיוני עשיר. דווקא בגלל שבמבט ראשון לא ניכר כל קשר שלהם לסיפור גן עדן, מי שיפסע לאורך פרקי הספר יגלה שכבות משמעות רבות שחבויות במצוות הללו, ילמד כיצד הן מתמודדות עם שברו של העולם האידיאלי של אדם הראשון, ויצא נשכר.

אעלה את זכרו של אבי מורי היקר באדם רבי אברהם יעקב בן שמואל יהודה ציפסר, כאברהם אבינו בעינו הטובה הכניסני יחד עם אמי מורתי תיבדל לחיים ארוכים, אל התורה ואל האמונה. אעלה גם את זכרו של חותני היקר יוסף בן רפאל דן נוסבוים, איש ענוה וחכמה, שנסתלק מאיתנו בחטף לקראת תחילתה של שנה זו. אשא תפילה כי נזכה בעזרת ה' ללכת בדרכם - דרך אמונה וחכמה, ענוה ויושר, אהבת תורה וחסד, אהבת ישראל ואדם.

החיבור שלפניכם נולד בלימוד (מקוטע) עם לומדי כולל ההסמכה לרבנות בישיבת ההסדר בירוחם, בשנה הראשונה של מלחמת התקומה 'חרבות ברזל'. לאחר מכן נלמדו הסוגיות עם חברת הלוחמים האהובה ששבה לבית המדרש משדה הקרב, בסוף השנה השנייה של המלחמה. "תורה שלמדתי באף נתקימה לי" (קהלת זוטא ב). יהיו הדברים לעילוי נשמת עשרת חללי הישיבה היקרים והאהובים שמסרו את נפשם על קדושת ה' העם והארץ במלחמה.

אני חב תודה למעגליה השונים של הישיבה. תודה למו"ר מייסד הישיבה הרב אליהו בלומנצויג שליט"א, שרוחו המיוחדת בעומקה ובישרותה שורה על הישיבה ומקרינה גם על הספר. תודה לרעי ושותפי לראשות הישיבה הרב חיים וולפסון שליט"א, לידידי היקרים צוות רבני הישיבה ולמנהל הישיבה המסור אוהד טיברגר. תודה מיוחדת לתלמידיי היקרים שבזכותם התבררו הסוגיות שבספר.

מודה אני לקב"ה על שהביאני בשעריהם של בתי מדרשות של תורה, על שהפגישני עם חכמי ישראל שמדורות קדמונים ומדורותינו, ועל שזיכני ללמוד וללמד, ומודה אני לכל חכמיו אשר מפיהם או מפי כתבם למדתי.

אחרונים חביבים, יקרים ואהובים, אשתי שלומית השותפה האמתית עימי בדרך, שעודדתני להשלים את המלאכה, וילדינו היקרים. אתפלל שיתקיים בנו "ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה".

תודה לכל התלמידים הרבים שסייעו בתחילת הדרך בסיכום השיעורים ובסופה בהגהת המאמרים. תודה לתלמידי היקר הרב דניאל פליישמן, שערך את הספר בקפידה. תודה גם לתלמידי היקר חיים אקשטיין על חלקו בכתיבה ראשונה של השיעורים. תודה גם לשלמה נימרק על העימוד המדוייק ולתמר גוטמן על עיצוב הכריכה במסירות וטוב טעם. יהי נועם ה' עליהם ועל כל אשר להם.

יודע אני מיעוט ערכי ומודה לאלוקי על כל שזכיתי לו. אילו פי מלא שירה כים אין אני מספיק להודות על העבר, ובעיקר בא אני בתפילה לפני ריבון כל העולמים על העתיד - "ותן בלבנו בינה, להבין ולהשכיל, לשמוע, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה".

יעזרנו ה' להמשיך במלאכה, לבאר את יניקתם של מצוות התורה ומאורעותיה מפרשת גן עדן. יבא הנהר היוצא מעדן, וישקנו ממימיו.

נזכה במהרה שתתקיים בנו במלואה נבואתו של ישעיה: "כִּי נַחֵם ה' צִיּוֹן נַחֵם כָּל חֲרַבְתֶּיהָ וַיִּשֶׁם מִדְּבָרָהּ כְּעֵדֶן וְעֲרַבְתָּהּ כְּגֵן ה' שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמָּצֵא בָּהּ תוֹדָה וְקוֹל זְמִרָה" (ישעיה נא ג).

אוריאל עיטם

ניסן תשפ"ו

מבוא

השיטה

בכדי להבין את משמעות העולם הרעיוני שחבוי במצוות האכילה ומתבאר בספר שלפנינו, נציג את עקרונות היסוד שמונחים בבסיסו. עקרונות אלו מבוססים על מקורות רבים בתורה ובדברי חכמי ישראל לאורך הדורות. כמה מקורות מייצגים נזכרו לעיל בהקדמה, ומקורות רבים נוספים מפוזרים לאורך הספר ולאורך שאר הכרכים של ספרי 'ונהר יוצא מעדן'. כאן נציג את העקרונות בקצרה.

פרשת גן עדן היא פרשה קצרה שפותחת בתיאור קסום של עולם מושלם (עולם בו מצויה הנשמה בגוף, וחיה על הארץ, ולא בעולם הנשמות שאחר המיתה שנקרא גם הוא לעתים גן עדן). גן עדן נועד לטוב לשפע ולאשר נצחי מתוך דבקות בקב"ה. עולם זה מתנפץ מהר אל חטאו של אדם הראשון שמביא בעקבותיו לגירוש מגן עדן ולשרשרת עונשים. עונשים אלו מכוננים עולם חדש במקום זה שהיה בגן עדן. עולם מוגבל וחסר, שיש בו טוב ורע, סבל ועונג, כאב ותקוה וחיים ומוות, מעורבים זה בזה.

ניתן לחשוב כי פרשת גן עדן מציגה מציאות קדומה, שעברה מן העולם והפכה לבלתי רלוונטית עם גירושו של האדם מהגן. אולם, לאמיתו של דבר לא לחינם נבחרה פרשת גן עדן להיות מוצבת בתחילת התורה. מתוך לימוד מעמיק מתברר כי פרשה זו משמשת כפרשה מכוננת עבור כל הפרשיות הבאות אחריה, ועומדת בבסיס סיפוריה ומצוותיה של התורה.

פרשת גן עדן מציבה את האידיאה עבור העולם החלקי והחסר שבו אנו נמצאים, והופכת את חיינו בו לחיים שמכוונים לצמוח למעמד יותר ויותר שלם. ממנה יצא העולם לדרך, ואליה הוא עתיד

לשוב. מתוכה מקבל התהליך הארוך שבין הראשית לאחרית, את השראתו ואת כיוונו.

לכל פרשה ומצוה בתורה יש שורשים בסיפור אדם הראשון, וכל אחת מהן נוטלת חלק בתהליכים ארוכי הטווח של תנועה לקראת מציאות שלמה. כל סוגיה וסוגיה צריכה להילמד מחדש מזווית זו, כדי לעמוד על שורשים אלו, ועל משמעויותיה של הפרשה או המצוה לאורם.

הסוד שבפשט

עולם רעיוני עשיר זה של התורה נמצא מתחת לפני השטח, ובמבט ראשון קשה להבחין בו. סדרת הספרים 'ונהר יוצא מעדן' מבקשת לחשוף אותו בצורה מקיפה וסדורה, ולהציג את התמונה הגדולה והעשירה שלו.

בקריאת הרובד הגלוי של התורה שבכתב ובעל פה קשה לשים לב לקשרים משמעותיים שבין פרשת גן עדן לשאר התורה. הקשרים הללו חבויים בתוך שפה פנימית ורמוזה יותר, וכפי שלימדונו חז"ל ש'התורה נקראת שירה' (ראה נדרים לח ע"א). תכנים אלו הם בבחינת 'הסוד שבפשט', והם חושפים את שכבת העומק של התכנים הגלויים שבתורה - הסיפורים והמצוות. סיפורי התורה מקבלים מובן עמוק יותר כשמתבוננים עליהם מתוך המשקפיים של סיפור גן עדן. גם התפקיד העמוק שנושאות המצוות בתווך שבין עולם חסר לבין האידיאה של העולם השלם, הולך ומתברר מתוך מבט זה.

השפה הפנימית שבאמצעותה עוסקת התורה בממד זה, בנויה על מילים טעונות שבפסוקים ועל מערכות מושגים שמהדהדות בין הפרשיות. חז"ל וחכמי הדורות, מקשיבים פעמים רבות לתדר זה של התורה, לפסוקים למילים ולרבדי העומק שבהם, וחושפים לנו עוד חלקים מתמונה זו. במהלך מאמרי הספר נקשיב להם,

ונצא בעקבותיהם לדובב את שטמון בפרשיות התורה. מתוך כך נחתור לשרטט את ממד העומק של התורה, שמביט על כל חלק וחלק ממנה מהמבט של המציאות השלמה והאידיאלית, ומגלה את משמעותו.

האכילה

כרך זה של 'ונהר יוצא מעדן' עוסק באכילה ומצוותיה או במינוח אחר ב'מאכלות אסורות' (לאורך הספר נעשה שימוש בביטוי הרווח 'מאכלות אסורות' בלשון זכר). האכילה היא אולי הפעולה השגרתית ביותר של האדם. הוא מקיים אותה כמה פעמים ביום, ובדרך כלל גם נדרש לטרוח עבודה. הוא צריך לעבוד ולהתפרנס כדי שיוכל לרכוש את מאכליו, ואחר כך לטרוח גם בהכנתם לאכילה.

האכילה היא לא רק הפעולה השגרתית המובהקת של היומיום, היא גם הפעולה היסודית ביותר של האדם (לצד הנשימה) בהיותה נדרשת לעצם קיום חייו. מה שהאדם אוכל הופך לחלק בלתי נפרד ממנו.¹ האכילה קושרת בו את הרוח אל החומר ובלעדיה הרוח תעזוב את הגוף. האכילה גם תופסת מקום מרכזי בתורה, באמצעותה הקב"ה נותן חיים לאדם, ומצוות רבות עוסקות בה ומגדירות כיצד לבצע אותה בצורה נכונה ומותרת.

את האכילה אנו פוגשים כבר בתחילת התורה, והיא עומדת בבסיס פרשת אדם הראשון. גן עדן הוא קודם כל גן של עצי פרי. העצים הם עיקרו של הגן - 'כָּל עֵץ נְחֻמָּד לְמִרְאָה וְטוֹב לְמֵאֲכָל' (בראשית ב ט), והם מיועדים בעיקר לאכילה. גם המצוה העיקרית שמוטלת על האדם בגן עדן מתיחסת דווקא לאכילה 'מִכֹּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכֵל: וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ' (שם פס' טז-יז).

1. "והמאכלות האסורות יתירות בזה על כל האיסורין, כיוון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש ונעשים בשר מבשרו" (מסילת ישרים פרק יא).

האכילה היא גם החטא שהביא לגירושו של האדם מהגן, ולתמורות בכל סדרי העולם, בעקבות שרשרת הקללות שבאו על החטא. האכילה והקשריה תופסים את המקום הגדול ביותר במסגרת הקללות: 'וְלֹאֲדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאָדָמָה בְּעִבּוּרָךָ בְּעֶצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: בְּזַעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם' (שם פס' יז-ט). חמש פעמים מופיעה האכילה בפסוקים תמציתיים אלו.

בתחילת דרכו של האדם מיועדת האכילה להיות מן הצומח, אך לאחר מכן היא מתפתחת גם לאכילה מהחי. בתורה יש מערכת רחבה של מצוות הקשורות לאכילה מן החי. הן פזורות על פני כמה פרשיות וכמה חומשים, והבנה מקיפה שלהן דורשת עיון במכלול הפרשיות המדוברות. רבי יהודה הנשיא אסף וסידר את מכלול מצוות האכילה מן החי, במסכת חולין, שהיא מן המסכתות הארוכות שבש"ס.

נושא הספר - האכילה ומצוותיה, הוא יומיומי בחיי האדם, ואתם מוזמנים ללמוד אותו בכל עת. לצד זה, יש בו גם תועלת מיוחדת לליווי לימוד של מסכת חולין.

המצוות - גזרות וטעמים

מצוות האכילה בכלל, ורשימות המינים האסורים והמותרים בפרט, נראות במבט ראשון כמצוות שמעיות שאין בהן טעם, מעבר למשמעת ולנאמנות לציווי האלוקי.

כמה מהמדרשים המפורסמים ביותר שמבטאים את ממד הגזרה שבמצוות, עוסקים דווקא בתחום המאכלות האסורות, ובהם המינים האסורים, איסור בשר בחלב, ומצות שחיטה.² אפילו על מצות

2. לגבי החזיר שמייצג את המינים האסורים אומר המדרש: "שלא יאמר

שילוח הקן שבמבט ראשון נראית כמצוה מוסרית-שכלית, אומרים חז"ל שהיא גזרה.³

משקלו הגדול של ממד הגזרה במצוות האכילה, מבטא יסודות חשובים. האכילה יוצרת חיבור יומיומי עמוק אל הקב"ה, דרך הלכות כשרות. העובדה שכמה פעמים ביום האדם אוכל, והוא בוחר להתאים את עצמו לרצון האלוקי ולהענות למצוותיו, הופכת את חייו השגרתיים של האדם למלווים באופן קבוע בעבודת ה'. האכילה מאפשרת יצירת דבקות בקב"ה לא רק דרך המרחבים הרוחניים דוגמת תפילה מרוממת או לימוד מעמיק של תורה. ההיענות לגזרה יש בה ממד של דבקות, שמתבטאת דווקא בעולם החומרי של האכילה. כמו כן, הלכות כשרות מקשרים בין היהודים שיכולים לסעוד ולחוג ביחד, ומפרידות אותם מהגויים שאינם 'בני ברית', ובכך הן תורמות באופן מכריע גם לשמירת הזהות היהודית.

אולם רבים מחכמי ישראל לא הסתפקו בממד הגזרה שבמצוות, ולימדו שלצידו יש גם ממד מרכזי של טעמים. הם הביאו ראיות מהפסוקים לכך שיש טעמים לכלל המצוות, כמו למשל בפסוק: "וְשִׁמְרֶתֶם וְעִשִּׂיתֶם כִּי הוּא חֻמַּתְכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עִם חֻכְּם וְנִבְּוֹן הַגְּדוֹל

אדם... אי אפשר לאכול בשר חזיר... אבל איפשי מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך... נמצא פורש מן העבירה ומקבל עליו מלכות שמים" (ספרא קדושים פרשה ד פרק ט). לגבי בשר בחלב אמר המדרש: "וְאֵת חֻקְתִּי תִשְׁמְרוּ לְלֶכֶת בְּהֶם" (שם), דברים שיצר הרע משיב עליהן ואומות העולם משיבין עליהן תשובה, אלו הן: לבישת שעטנז, ואכילת חזיר, ורוק היבמה, והרכעת כלאים, ושור הנסקל, ועגלה ערופה, וצפורי מצורע, ופטר חמור, ובשר בחלב" (תנחומא משפטים ז). על השחיטה אומרים חז"ל: "וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצואר, או מי ששוחט מן העורף, הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות" (בראשית רבה מד א).

3. על שילוח הקן אומרת הגמרא: "האומר על קן צפור יגיעו רחמין [משתקין אותן] מאי טעמא?... מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים, ואינן אלא גזרות" (ברכות לג ע"ב).

הַזֶּה" (דברים ד ו), והוכיחו גם מחז"ל שיש טעמים למצוות. רבים מהם אף התייחסו לממרות שתומכות ברעיון הגזרה שהובאו לעיל, והסבירו שאין כוונתן לומר שאין למצוה טעם כלל. חלקם הסבירו באופנים מרתקים את משמעות המושג 'גזרה' באופן שאינו סותר טעם,⁴ וחלקם לימדו שלצד הטעם המשמעותי שקיים בכל מצוה יש חשיבות מיוחדת לקיום שיבוא מצד ממד הגזרה האלוקית המוחלטת.⁵ הם גם ביררו מה השפעת ממד הגזרה האלוקית ומה השפעת תוכן המצווה עצמה, על הנפש.⁶

מצד שני, רבים מחכמי ישראל שתמכו בבירור טעמי המצוות ומשמעותן, הדגישו במקביל שיש שכבות רבות של משמעות במצוות, ומה שמושג על ידינו הוא רק חלק מהתמונה (כל אחד לפי דרגתו), והבנה מלאה של טעמי המצוות היא למעלה מהשגתנו.⁷ חלקם אף לימדו שקיום המצווה מתוך הגזרה האלוקית הוא עדיף דווקא בגלל שיש טעמים למצוות, כיון שרק הוא מכיל בתוכו את המכלול השלם של הטעמים שבמצוה, המושגים רק לקב"ה, ולא מצטמצם לטעמים החלקיים שכבר השגנו או שבכוחנו להשיג בכלים אנושיים מוגבלים.⁸

על כן רבים מחכמי ישראל לא הסתפקו בממד הגזרה שבמצוות האכילה, וחתרו להבין את טעמיהן, ולאורך הספר אנו נלך בעיקר איתם ובעקבותיהם, נחתור להבנת ממדי הטעם של מצוות האכילה,

4. ראה למשל רמב"ן דברים כב ו, ספר החינוך תקמה, מהר"ל תפארת ישראל פרק ו.

5. ראה למשל שיחות הר"ן קטז, שפת אמת שמיני תרל"א וידבר.

6. ראה למשל דרשות הר"ן דרוש יא, הרי"ף (פינטו) על עין יעקב יומא לט ע"ב, סוד ישרים תשובה ו בתוך שו"ת רב פעלים חלק ד, שו"ת מים חיים א סימן נ.

7. ראה למשל זוהר ח"ג קנב ע"א, רמב"ן דברים כב ו, ספר החינוך עג, מהר"ל תפארת ישראל פרקים ז, ח, יג, הראי"ה קוק אפיקים בנגב פרק יד.

8. ראה למשל עולת ראייה עמ' י.

לפי מכלול דברי חכמי ישראל ולפי העולה מהמבט העמוק של סיפור גן עדן.

האכילה - תיקון הגוף או תיקון מידות הנפש

לצד המקורות שהצביעו על ממד הגזרה שבאיסורי המאכל, הובאו שני טעמים מרכזיים בדברי רבותינו הראשונים, לאיסורי האכילה. לפי הטעם הראשון המינים האסורים פוגעים בבריאות הגוף, ולפי הטעם השני המינים האסורים פוגעים בנפש במידותיה ובצלילותה. כפי שנראה בתחילת הספר, הרמב"ם הוא דוגמה טובה לגישה של בריאות הגוף, והרמב"ן הוא דוגמה טובה לגישה של טהרת מידות הנפש. לצד שתי גישות אלו רש"י הוא דוגמה טובה לגישה ששמה במרכז את הגזרה.

התורה עצמה הכריעה לכאורה בשאלה זו וקבעה כי טעם האיסור הוא הפגיעה בנפש, שהרי היא כתבה: "אַל תִּשְׁקְצוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּכֹל הַשְּׂרֵץ הַשָּׂרֵץ וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם וְנִטְמַתֶּם בָּם" (ויקרא יא מג), וכך אכן פשוט יותר לבאר. אמנם הרמב"ם יוכל לומר שכוונת התורה במילה 'נפש' לכח החיים של הגוף, ולא למידות, ורש"י יוכל לומר שמה שמטמא את הנפש אינו החיה עצמה אלא העבירה על הציווי.⁹

אולם, למרות המרכזיות של הגישות הללו אין די בהן. במהלך הספר יתברר, ששלושת ההסברים הללו, הם קצה חוט לעולם עשיר ועמוק יותר של טעמים. מצוות האכילה השונות יידונו לאורך מאמרי הספר. מאמרי הספר ייפתחו בדרך כלל בהבאת נציגים של שלושת ההסברים הנ"ל. משם נעבור לבירור עמוק יותר של

9. כמו שכתב הרי"ף על עין יעקב: "שהטמטום אינו מחמת השרצים עצמם שהם טמאים אלא מסיבת שעבר על מצותו יתברך", בביאורו לממרת חז"ל: "עבירה מטמטמת לבו של אדם שנאמר 'ולא תטמאו בהם ונטמתם בם' אל תקרי ונטמתם אלא ונטמתם" (יומא לט ע"ב).

משמעות המצוה, מתוך מקורות רחבים יותר שבדברי חז"ל ובעלי טעמי המצוות ומצד שאר חכמי הדורות. לאחר מכן נמשיך אל חידושו העיקרי של החיבור, ונברר את שכבת העומק של המצוה. שכבה זו חושפת את שורשיה של המצוה בפרשת גן עדן ולאור זה את ממד העומק של משמעותה. בסופו של מסע נגיע בכל אחד מהמאמרים, אל שורשיו בפרשת גן עדן, ואל המשמעות ששורשים אלו שופכים על המצוה המדוברת.

שורשים ומקורות בגן עדן

כמבט ראשון מצוות האכילה שבתורה אינן קשורות כלל לגן עדן. כיצד נוכל לעמוד על משמעותה של המצוה מצד סיפור גן עדן, ועל תפקידה בתיקון החטא?

כפי שכבר כתבנו, הדרך לפענח את הקשר שבין כל מצוה אל תיקון חטא אדם הראשון, עוברת דרך ההקשבה לשפה הרמוזה של התורה שעוסקת בתהליכי עומק ארוכי טווח שמתרחשים לאורכה. כשמצרפים לה עיון בממרות חז"ל ובדברים שכתבו חכמי ישראל, ניתנים בידינו קצוות חוט שמובילים אל שורשיהם שבפרשת אדם הראשון.

כדי לטעום מקצוות החוט הללו ניתן כאן כמה דוגמאות לקשרים ולממרות, שישמשו אותנו במהלך הספר כחוטים שמובילים לפרשת אדם הראשון. נציג כאן כמה מהפסוקים, ממרות חז"ל, דברי הזוהר, ודבריהם של חכמי ישראל, שיוסברו ויורחבו במהלך הספר.

הדוגמה הראשונה לקוחה מהקשבה לפסוקי התורה. המילה 'גחון', והביטוי 'כל הולך על גחון' (ויקרא יא מב) שמופיע בפרשת המינים האסורים נראים במבט ראשון כניסוח 'תמים'. אבל המילה והביטוי חוזרים רק פעם אחת נוספת בתורה – בפרשת גן עדן. לעומת 'כל הולך על גחון' (שם) נאמר לנחש 'על גחנך תלך' (בראשית ג יד). ביטוי ייחודי זה מרמז על הקשר שבין המינים האסורים באכילה

לבין הנחש ופרשת גן עדן, והוא שער שמכניס אותנו למרחב רעיוני מרתק שיידון במאמר השני של הספר העוסק בסימני הכשרות של המינים השונים.

גם חז"ל קושרים באופן ישיר בין אדם הראשון לבין המינים האסורים: "מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בנסיוןך אפילו שעה אחת, והרי בניך משמרין כל המצות שניתנו להם ועומדין בהם ... לפיכך לא נצטוה אדם הראשון שהיה גלוי לפני הקדוש ברוך הוא שלא היה יכול לעמוד בהן, אבל ישראל כמה מצות נתן להם הקדוש ברוך הוא והיו מקבלים ואומרים 'כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע', לכך הזהירן 'זאת החיה אשר תאכלו' וגו', 'אך את זה לא תאכלו' וגו'" (מדרש תנחומא שמיני - פרק ח). מקור זה ייטול חלק במאמר הראשון, שמברר מדוע בכלל חלק מהמינים נאסרו באכילה.

נמשיך אל ספר הזוהר. הזוהר קושר במפתיע במשפט קצר וחותר, את מצות שילוח הקן לעץ החיים שבגן עדן: "'בְּכָל עֵץ דֹּא אִיהוּ עֵץ הַחַיִּים, דַּאֲתַמַּר בֵּיהּ עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ'" (תיקוני זוהר תיקון שישי). מאמר תמציתי זה מחזיק בתוכו עולם שלם, שיפרסם לפנינו במאמר האחרון שבספר.

מתוך דברי חכמי ישראל נביא כדוגמה את דברי רבי לוי יצחק מברדיצ'ב ואת דברי הבן איש חי, שרואים בפרשת אדם הראשון את השורש הרעיוני לכל מצוות האכילה, ומזכירים במפורט כמה מהמצוות שמלוות אותנו לאורך הספר.

רבי לוי יצחק כותב: "הכלל, כי באכילה שאדם מישראל אוכל, מתקן הפגם של אדם הראשון שפגם באכילה. דהיינו על ידי מצות שישראל עושים באכילה, הן בברכה על האכילה, הן בשאר מצוה שישראל עושים בהמאכל קודם האכילה, בבשר שחיטה ומליחה, ובכל מאכל יש מצות, מתקן הפגם של אדם הראשון" (קדושת לוי פרשת נח). בצורה דומה כותב הבן איש חי: "כמו שחטא אדה"ר

וחוה היה ע"י אכילה, כן עיקר התיקון שצריכין אנחנו לתקן יהיה ע"י אכילה... ולכך צריך האדם לקדש עצמו בענייני האכילה ביותר, הן מצד הברכות שיהיו בכונה שלימה, והן מצד גוף המאכל שיהיה נקי מכל תערובת איסור של תולעים ושל דם ושל תערובת איסור בבעלי חיים ונבלות וטריפות וכל דברים אסורים" (בן איש חי הלכות שנה שניה פרשת בראשית). מקורות אלו מציבים את הקביעה העקרונית, אך אינם מפרטים את הביסוס שלה ואת משמעותה. אנו נחתור לעשות זאת לאורכו של הספר.

מצוות האכילה וסיפור גן עדן

לאחר שפגשנו מקורות קדומים שמצביעים על הקשר שבין מצוות האכילה לסיפור אדם הראשון, ניגע מעט בכמה מהיסודות הרעיוניים שמלווים את הספר. יסודות אלו שתחילתם בפרשת גן עדן עומדים כתשתית למערכת מצוות האכילה מן החי. נצביע עליהם כאן בקצרה ונפרט כל אחד מהם במאמרים המתאימים לו.

נתחיל בנקודה היסודית ביותר. המצוה האיסור והחטא בפרשת גן עדן מרוכזים בתחום האכילה. מתבקש אם כן שמערכת מצוות האכילה בה מצטוה עם ישראל, תהיה מיועדת לתקן את החטא. בנוסף, העובדה שאדם הראשון נועד לאכול מן הצומח, ובעקבות תהליכים שעוברים על האנושות מותר לאדם לאכול גם מן החי, מציבה את סיפור אדם הראשון כנקודת ייחוס לסוגיית האכילה מן החי.

המצוה הבולטת והמסועפת ביותר מבין מצוות האכילה, היא ההבחנה בין המינים המותרים לאלו האסורים באכילה. במקביל, הערבוב בין הטוב והרע, עומדים בלב חטא האכילה מעץ הדעת ותוצאותיו. הצורך להפריד בין הטוב והרע שנולד בעקבות החטא, מקביל להפרדה המפורטת בין המינים המותרים והאסורים שעומדת במרכז הפרקים בתורה על המינים המותרים והאסורים. ממד זה

נידון בארבעת המאמרים הפותחים את הספר, במאמרים על איסור דם ואיסור בשר בחלב, וכן במאמרים על הצמחונות ועל גיד הנשה.

בגורמים שהביאו לחטא אדם הראשון יש יסודות שחוזרים במצוות האכילה של עם ישראל. בין הגורמים לחטא האכילה מעץ הדעת, מצויה התאוה: "וַיִּתְּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תֵאָוֶה הוּא לְעֵינַיִם" (בראשית ג ו). המאמר השלישי, ושלושת המאמרים האחרונים בספר, מטפלים בין השאר בממד של התמודדות עם התאוה, כחלק מתיקון החטא.

גם תוצאותיו של החטא דורשות התמודדות ותהליכי תיקון. הרמב"ן הצביע על תופעת האכזריות ועל הופעת חיות הטרף, כאחת התוצאות של חטא אדם הראשון. כפי שנראה בספר, כמה ממצוות האכילה מן החי מתמודדות עם האכזריות ועם תופעת הטרף שבאו לעולם בעקבות החטא, ממד זה נידון ברבים ממאמרי הספר.

ממד נוסף של תוצאות החטא קשור אל הזיקה אל העפר. האדם נברא עפר מן האדמה, הוא נתפתה אל החטא על ידי הנחש ש'עפר לחמו', ובחטאו נגזר עליו 'ואל עפר תשוב'. במבט עמוק מתברר שהזיקה אל העפר תופסת מקום בכמה ממצוות האכילה. עיון במשמעות זיקתו של האדם אל העפר שופך אור על מה שטמון במצוות אלו. ממד זה נידון בעיקר במאמר השני והשלישי.

ולסיום, מתוך מאמרי הספר הולך ונמתח קו רעיוני משמעותי נוסף בין פרשת גן עדן למצוות האכילה. בפרשת גן עדן עומדות זו מול זו שתי אכילות. אכילה מעץ החיים לעומת אכילה מעץ הדעת טוב ורע. אכילה מעץ החיים היא האכילה הרצויה המקושרת אל הקב"ה ונועדה להביא לחיי נצח. אכילה מעץ הדעת טוב ורע היא האכילה האסורה שמנתקת מהקב"ה ומביאה למוות. בספר יתברר שכמו בגן עדן כך גם במצוות האכילה מן החי, התורה מכוונת אותנו ל'אכילה של חיים' (שהיא כאכילה מעץ החיים) ומרחיקה אותנו מ'אכילה

של מוות' (שבא לעולם בעקבות חטא אדם הראשון). משמעותה של תוכנה זו וביטוייה השונים, יתבארו לאורך רבים ממאמרי הספר. הממדים השונים הללו הם סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. ההתמודדות עם התאוה ועם ממד הטרף, שייכים למרחבים הגלויים יותר, וממדי ההתרחקות מהעפר, בירור הטוב והרע, וה'אכילה של חיים', שייכים למרחבים נעלמים יותר, ויחד הם נותנים תמונת עומק של סוגיית האכילה מן החי בתורה.

מבנה הספר:

מצוות האכילה מן החי כתובות במקומות שונים בתורה. הן סודרו יחד במסכת חולין, אך לא כסדר הופעתן בתורה. הספר שלפנינו בנוי בסדר מעט אחר: חלקו הראשון של הספר עוסק בסוגיית המינים האסורים והמותרים באכילה במקומות השונים שהתורה עוסקת בה. נושא זה מופיע בצורה מפורטת בספר ויקרא פרק י"א. לאחר מכן הוא חוזר בקצרה בספר ויקרא פרק כ'. בפעם השלישית הוא מופיע שוב בהרחבה בספר דברים פרק י"ד. במבט ראשון הפרשיות דומות זו לזו וחוזרות על הנקודות העיקריות שהופיעו בפרשה הראשונה. בנוסף, הפרשות בעיקר פורסות את ההלכות המעשיות לפרטיהן, אבל לא נותנות טעמים למצוות אלו. במבט מעמיק יותר מתברר שלמרות הדמיון שבין הפרשות כל פרשה מוסיפה ממדים של משמעות על מה שלימדה חברתה, ומתוך כך הולך ונפרס מרחב שלם של טעמים להבחנה בין המינים האסורים למותרים.

חלקו השני של הספר עוסק במצוות הנוגעות לטיפול במינים המותרים באכילה. הוא נפתח באיסור טרפה, שקובע שאין לאכול חיה טהורה שנטרפה ולא נשחטה. הוא ממשיך אל מצות שחיטה, שמתירה את החיה הטהורה באכילה. שני המאמרים הבאים עוסקים בדם. הראשון באיסור אכילת דם, והשני במצות כיסוי הדם. המאמר

האחרון בחלק זה עוסק באיסור בשר בחלב, שלמרות ששני חלקיו מותרים בכל זאת צירופם יחד אסור. המצוות הללו קשורות זו לזו, אבל כל אחת מהן מפגישה אותנו עם ממדים נוספים של משמעות שמלווים את אכילת המזון הבא מן החי, ולכל אחת קשרים משלה לסיפור אדם הראשון.

חלקו השלישי של הספר עוסק במבטים רחבים יותר על סוגיית האכילה מן החי. הוא פותח במאמר שעוסק במבט על צמחונות ועל איסור והתר אכילת בשר לאורך שלבים שונים בהסטוריה, מאדם הראשון ועד לעתיד לבא. הוא בוחן את היחס העקרוני לאכילת בשר, את סיבות השינוי לאורך הדורות ואת אכילת בשר לעתיד לבא. מאמר נוסף בוחן את השינויים שבין דיני אכילת בשר בתקופת המדבר לדיני אכילת בשר החל מהכניסה לארץ ישראל, ואת המשמעות הרעיונית שמשקפת בשינויים אלו. מאמר שלישי עוסק באיסור אכילת גיד הנשה. הוא מראה כיצד איסור זה שנוולד במפתיע מתוך אירוע חריג בספר בראשית ואינו נכלל בפרשות הרגילות של מצוות האכילה, מנקז לתוכו את משמעות ההסטוריה של עם ישראל לאורך הדורות מראשיתה ועד אחריתה. המאמר האחרון שבספר עוסק במצות שילוח הקן. הוא מראה כיצד מצוה קצרה זו מנקזת אליה עולם שלם של משמעויות, על ידי רמיזות שמתכתבות עם פרשיות אחרות בתורה בכלל ועם פרשת גן עדן בפרט.

כדי שכל מאמר יוכל להיקרא בפני עצמו, כל מאמר נכתב באופן מלא, ומקורות שנזכרו במאמר אחד חזרו ונזכרו ונידונו באופן מלא במאמר השני. אף על פי כן, המאמרים מסודרים באופן מובנה ובונים יחד מערכה שלמה, ועל כן יש ערך מוסף משמעותי ללימוד המאמרים לפי הסדר. בנוסף, מומלץ מאד להגיע לחלק השלישי, שפורס כנפיים מהעיון במצוה ספציפית, אל פרספקטיבות רחבות שטמונות בסוגיות האכילה.

מאמרי הספר:

נסקור בקצרה את המאמרים של הספר.

המאמר הראשון עוסק בפרשת המאכלות האסורות בספר ויקרא פרק י"א. הוא פותח בהצגת שלושת הגישות הראשיות להבנת טעם המאכלות האסורות - בריאות הגוף, תיקון מידות הנפש, וגזרה. הוא ממשיך לאור הפסוק "וְלֹא תִטְמְאוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם" (ויקרא יא מד) אל ממדים עמוקים יותר של הנפש (על פי המהר"ל). בהמשך המאמר הוא מראה כי הבחנת המינים היא חלק ממגמתה הפנימית של התורה להבחין מחדש בין הטוב והרע שהתערבבו בחטא אדם הראשון, ושאיסורי האכילה בספר ויקרא הם תולדה של השראת השכינה במשכן, שגם היא על פי חז"ל בבחינת חזרה לגן עדן.

המאמר השני עוסק גם הוא בויקרא פרק י"א, אבל מתרכז במשמעות סימני הכשרות שמפרטת התורה. המאמר פותח באפשרות שאין לסימנים משמעות עצמית. הוא ממשיך אל האפשרות שיש תפקיד לסימנים אבל הוא פרקטי ולא מהותי. לאחר מכן עובר המאמר לתפיסות הקושרות קשר מהותי בין הסימנים למאפייני האכילה או ההתנהגות של בעלי החיים, תפיסות שמלמדות בעקיפין גם על טעם האיסור. בחלקו השני מזהה המאמר את הקשר שבין סימני הכשרות לבין חטא אדם הראשון, מתוך תשומת לב לשני דברים. הראשון, הביטויים הייחודיים 'כָּל הוֹלֵךְ עַל גְּחֹן' (ויקרא יא מב) ו-'עַל גְּחֹנָךְ תֵּלֵךְ' (בראשית ג יד), והשני מדרש חז"ל שמדגיש את הלשון המיוחדת של התורה 'הַמְעֵלָה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם' (ויקרא יא מה) במקום 'המוציא ...', לשון שמתכתבת עם סימן הכשרות המרכזי 'מעלה גרה'. מתוך כך נחשפת מערכת מדויקת של סימנים, שבה לכל אחד מסוגי בעלי החיים (החיות, הדגים, העופות והשרצים) יש שני סימני טהרה שלכל אחד תפקיד משלו.

המאמר השלישי עוסק בפסוקי המאכלות האסורות בויקרא פרק כ'. בסופו של הפרק שעוסק באיסורי עבודה זרה ועריות, חוזרת התורה בפסוקים בודדים לדיני המאכלות האסורות (ויקרא כ כה-כו). במבט ראשון הפסוקים מקבילים לגמרי לפסוקי הסיום של ויקרא פרק י"א. אף על פי כן, תשומת לב למושגים המדויקים של הפסוקים ולהקשר הכללי של הפרק, מגלה שני טעמים חדשים לאיסורי האכילה שלא הופיעו בפרק י"א, הגבלת התאוה והרחקה מהעמים. במהלך המאמר מוסברים הטעמים והיחס שביניהם, ומתבררים השורשים של שני הטעמים הללו בפרשת אדם הראשון.

המאמר הרביעי עוסק בפרשת המאכלות האסורות שבספר דברים פרק י"ד. פרשה זו נראית במבט ראשון מקבילה לגמרי לויקרא פרק י"א. היא מפרטת את החיות האסורות והמותרות וחוזרת על דברים רבים שנאמרו אצל קודמתה. גם כאן נדרש בירור מדויק, כדי לחשוף את ההבדלים המושגיים העדינים שבין הפרשיות. הבדלים אלו מחביאים מאחוריהם ממדים רעיוניים משמעותיים. גם ההקשר השונה שבו משובצת פרשת המאכלות האסורות בספר דברים, בין הביטוי החוזר בתחילתה ובסופה "כִּי עִם קְדוֹשׁ אֲתָה לֵה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים יד ב, שם פס' כא), וכן בין שתי מצוות שקשורות ליחס אל המוות ('לא תגודדו' בתחילת הפרק, ו'לא תאכלו כל נבלה' בסוף הפרק), מוסיף עוד ממד של משמעות לאיסורים אלו. ממדים אלו, מתגלים כיונקים מעולמו הרעיוני של גן עדן, וקשורים לדבקות בחיים ובעץ החיים, ולהתרחקות מהמוות ומהעץ הממית, עץ הדעת טוב ורע.

המאמר החמישי עוסק באיסור טרפה - "וּבֶשֶׂר בְּשָׂדֵה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ לְכָל תִּשְׁלַכּוּן אֹתוֹ" (שמות כב ל). איסור טרפה הוא איסור האכילה המפורש הראשון שבו מצטוו עם ישראל אחר מתן תורה. המאמר מציג את השיטות הבסיסיות בהבנת האיסור, ועובר

דרך מספר שאלות לעסוק ברבדי העומק של האיסור. הוא עוסק בשאלות מדוע לא נכלל איסור זה במכלול איסורי האכילה שניתנים בספר ויקרא, ומדוע הוא נכלל כאיסור בודד בתוך מערכת המצוות הרחבה שבין אדם לחבירו שבפרשת משפטים. השער לבירור משמעותו של האיסור עוברת דרך ההקשבה למושגים המיוחדים שבו נוקט הפסוק (בשר, שדה, טרפה, כלב), במקום שינוסח כאיסור כללי 'בעל חיים שמת אסור באכילה אך מותר בהנאה'. מעקב אחר מושגים אלו מגלה כי הם בעלי משמעויות מיוחדות, ששופכות אור על טעמה של המצוה ועל שורשיה בסיפור גן עדן.

המאמר השישי עוסק במצות שחיטה. התורה מתיחסת לשחיטה כדבר ידוע ומוכר ולא מציינת במפורש כיצד יש לקיים את מצות השחיטה. אנו מוצאים אזכור של השחיטה מספר בראשית (בעקדה ובמכירת יוסף) ועד ספר דברים. בעלי טעמי המצוות העלו שני טעמים מרכזיים למצווה, מניעת צער בעלי חיים מהחיה עצמה, או חינוך מידותיו של האדם לרחמים. טעם שלישי קושר בין מצוות שחיטה לאיסור אכילת דם, ורואה בשחיטה את הדרך להוציא את הדם האסור מהחיה הנשחטת על מנת להתיר אותה באכילה. סוגית הגמרא מנסה ללמוד מהפסוקים בכמה דרכים את המקור לכך שהשחיטה צריכה להתבצע בצוואר, וחושפת שורה של משמעויות עומק שחבויות במעשה שחיטה. בנוסף, הדרישה היסודית ביותר בשחיטה, לבצע אותה על ידי חיתוך ה'סימנים' - הקנה והושט - מובילה לבירור מה משמעותם של הקנה והושט, וחושפת את תשתית מצות השחיטה בסיפור חטא אדם הראשון.

המאמר השביעי עוסק באיסור אכילת דם. איסור אכילת דם מופיע פעמים רבות בתורה. ריבוי הפסוקים מחייב להקשיב להם היטב על מנת לשים לב לכמה דברים. האם התורה מנמקת את האיסור? האם בטעם אחד או בכמה טעמים? המאמר סוקר את הטעמים השונים שהופיעו בפסוקים ואת היחס ביניהם. הוא ממשיך אל הקשר שבין

הדם לעבודה זרה. בחלקו האחרון עוסק המאמר בקשר בין איסור דם לאכזריות שבנטילת חייו של בעל החיים לתועלתו של האדם, וחושף את שורשי האיסור בסיפור אדם הראשון.

המאמר השמיני עוסק במצות כיסוי הדם. מצות כיסוי הדם היא מצוה נוספת שנעשית בדם. האם יש קשר בין איסור אכילת דם למצות כיסוי הדם? ואם לא מה טעם מצות כיסוי הדם? את שאלות היסוד הללו יש לברר, בכדי להכנס באמצעותם לשכבות העמוקות יותר של מצווה זו. ברובד הבסיסי שלה מצוות כיסוי הדם באה למנוע את אכילת הדם. ברובד עמוק יותר היא באה לרמז על האכזריות שבהריגת בעלי חיים לשם צרכיו של האדם, וליצור תשתית לכך שלעתיד לבא יימנע האדם מאכילת בשר. הרובד העמוק ביותר שלה רמוז בהדגשת התורה 'וְכִסְּהוּ בְּעֶפֶר' (ויקרא יז יג), שמרמזת אל עונשו של אדם הראשון 'כִּי עָפָר אַתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב' (בראשית ג יט). מכאן נפתח הפתח לקשר שבין הדם וכיסויו לבין פרשת גן עדן, שיתברר בחלקו האחרון של המאמר.

המאמר התשיעי עוסק באיסור בשר בחלב. איסור בשר בחלב הוא איסור ייחודי בכמה הבטים. הוא חוזר שלוש פעמים בתורה באותה לשון, וגם מוגדר במפורש דווקא כאיסור בישול. בנוסף, במקום לדבר על בשר וחלב כאופן כללי, הוא מנוסח כאיסור של בשר גדי דווקא, ודווקא בחלב של אימו. עוד מייחדת אותו העובדה שהוא אוסר בשר וחלב שהתבשלו, למרות שכל אחד מהם בפני עצמו מותר באכילה. במהלך המאמר נסקרות התפיסות השונות של טעם האיסור כפי שנתבארו אצל חכמי ישראל, ונידונה ההשתקפות שלהם בכמה סוגיות בגמרא. לאחר מכן עוסק המאמר בדברי ספר הזוהר ממנו עולה ששורש איסור בשר בחלב מצוי באיסורו של עץ הדעת טוב ורע. בעקבות זאת פורס המאמר מכלול של ניגודים שקיימים בין הבשר ובין החלב. ניגודיות סמויה זו שופכת אור חדש על משמעותו של האיסור.

המאמר העשירי עוסק בסוגיית הצמחונות ובהתר אכילת בשר בתקופות השונות, מהבריאה ועד לעתיד לבא. כבר במבט ראשון נראה שאכילת בשר היא תחום מיוחד שעובר שינויים הלכתיים משמעותיים לאורך התורה. לאדם הראשון אסור לאכול בשר. לנח מותר לאכול מכל סוגי הבשר, ולעם ישראל מותר לאכול רק מהמינים המותרים. לאחר הצגה קצרה של הדעות שלאדם הראשון הותר לאכול בשר, יעסוק המאמר בדעות הרווחות שלאדם הראשון אכן אסור היה לאכול בשר. בחכמי ישראל יש כמה גישות בהסבר המעבר מאיסור בשר אצל אדם הראשון להיתרו אצל בני נח, והן חולקות ביניהן בשאלה אם משתקפת כאן ירידה או עלייה של האדם. לאחר מכן המאמר עוסק בתפיסות כוללות יותר. הראי"ה קוק מעמיד במלוא כובד המשקל את הבעייה שבשפיכת דם הבהמה ונטילת חייה בשביל תועלתו של האדם, ומסמן תהליך היסטורי של התעלות מוסר האדם עד למציאות עתידית שבה האדם לא יאכל עוד בשר. האר"י סוקר את ההסטוריה ושלביה מזווית אחרת. הוא רואה באכילה עצמה עבודה שבה האדם מטפל במצבם הרוחני של בעלי החיים, תוך תהליך של ברירה בין הטוב והרע שבחיות המותרות באכילה, והעלאתם. המאמר חותם בסקירת המציאות העתידית, תוך העלאת השאלה האם השלמת זיכוכם של בעלי החיים מהסיגים שבהם תוביל לאיסור גמור או דווקא להתר גמור לאוכלם.

המאמר האחד עשר עוסק בהתר בשר תאוה שמתחדש בספר דברים פרק י"ב. פרשה זו קובעת הלכות שונות לאכילת בשר, לעומת הלכותיה בתקופת המדבר. לפי הפירוש הפשוט אסור היה בתקופת המדבר לאכול בשר בהמה כשרה מבלי להביא אותה כקרבן לאהל מועד. עם הכניסה אל הארץ שיוצרת מרחק בין שבטי ישראל לבין מקום המקדש, מתירה התורה לאכול בשר בהמה כחולין, מבלי להביא את הבהמה לקרבן. באופן זה מפרש רבי ישמעאל את הפרשה. רבי עקיבא חולק עליו. לדעתו השינוי עם

הכניסה לארץ מחמיר את הדרישות לעומת תקופת המדבר ולא מקל אותם כפי שפירש רבי ישמעאל. במדבר מותר היה לאכול בשר חיה אפילו ללא שחיטה ובלבד שהומתה תחילה, אך עם הכניסה לארץ נדרשת שחיטה לפני כל אכילת בשר. מתוך עיון במחלוקת זו ובפרשה שבתורה, עולות שלוש תפיסות אודות משמעותה של האכילה בארץ ישראל, ובלבן שלושה מושגים עקרוניים – התאוה, הקדושה והברכה, ולכולם שורשים בסיפור גן עדן.

המאמר השנים עשר עוסק במצות גיד הנשה. מצות גיד הנשה היא מצוה מיוחדת במינה. היא נאמרת במפתיע כבר בספר בראשית מתוך מאבקם הלילי החריג של יעקב והמלאך. הבנות מקומיות רואות במצוה תזכורת לנס, או מעין קנס על כך שבני יעקב לא דאגו לאביהם. חז"ל מלמדים שהאיש הנאבק הוא שרו של עשו והמאבק הלילי הוא המשך המאבק על ברכת יצחק. מאמר נוסף של חז"ל מראה כי יעקב ועשו נאבקים מי הממשיך האמיתי של אדם הראשון ומי נושא את הבשורה האמיתית לעולם. מתוך כך מתברר כי מצוות גיד הנשה מנקזת אליה את ההסטוריה האנושית כולה מראשיתה ועד אחריתה העתידית. צליעתו של יעקב היא ביטוי לכל הקשיים שילוו את עם ישראל בשליחותו הגדולה לאורך ההסטוריה, ונצחונו על עשו במאבק הלילי יתגלה באופן מלא לעתיד לבא בתיקון העולם.

המאמר השלושה עשר עוסק במצות שילוח הקן. מצות שילוח הקן אינה מתיחסת לאכילה עצמה אלא לדרכי השגת המזון. היא אוסרת לקחת את האם על הבנים כשמזדמן לפני האדם קן בדרך. המצוה נראית פשוטה להבנה ומבטאת את מידת הרחמים. לפי רבים מחכמי ישראל היא מבטאת את הדאגה לציפור ולהצלתה, או מיועדת לבניית מידת הרחמים של האדם (בדומה לשתי האפשרויות שהובאו לעיל בטעם מצוות השחיטה). טעם נוסף שמובא בפרשנים רואה במצוה דרך לשימור המינים של בעלי החיים ומניעת

הכחדתם. אלא שהקשבה חדה יותר לפסוקי המצוה מגלה בהם באופן מפתיע קשרים לכמה פרשיות יסודיות בתורה - כמו פגישת יעקב ועשו, מלחמת עמלק ומצות כיבוד הורים. מעבר לכך, ספר הזוהר בקטע קצר וחידתי קושר בין העץ שעליו מדובר במצוה ובין עץ החיים שבגן עדן. קישור זה שנראה דרשני ורחוק מחביא מאחוריו עולם שלם. במהלך המאמר מתבררים הממדים הרעיוניים השונים שנושאת המצוה, והקשר הפנימי העמוק שביניהם נחשף מתוך העמידה על משמעות המורה של הזוהר.